

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΑΤΡΙΚΗΣ

Περιγραφή της ιλαράς στα ελληνικά το 1780

Καραμπερόπουλος Δημήτριος
Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Αθήνα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τονίζουμε ότι δημοσιεύεται για πρώτη φορά το 1780 σε βιβλίο μεταφρασμένο στα ελληνικά η κλινική εικόνα της ιλαράς με όλα τα στάδια, τις επιπλοκές και τη θεραπευτική αντιμετώπισή της. Κατ' αυτόν τον τρόπο διαφωτίζεται ο λαός για την επι-

δημική αυτή αρρώστια, ενώ γίνεται μνεία για προσπάθειες προφυλακτικού εμβολιασμού των παιδιών έναντι της ιλαράς. Παράλληλα, παρουσιάζεται το χρονικό της ιλαράς, καθώς και οι περιπέτειες καθιέρωσης στα ελληνικά της ιατρικής ορολογίας της.

Χρονικό της ιλαράς¹

Η ιλαρά διαχωρίστηκε τον 10ο αιώνα από την ευλογιά από τον Πέρση ιατρό Ραζή, και για πρώτη φορά περιγράφηκε ως ιδιαίτερη κλινική οντότητα το 1676 από τον Th. Sydenham (1624 - 1689), ο οποίος έχει αποκληθεί «Άγγλος Ιπποκράτης»² για τον «νεο - Ιπποκρατισμό» του. Από τον Fr. Home (1719 - 1813) αποδείχθηκε το 1759 πειραματικά η μολυσματική φύση της ιλαράς. Ο Αμερικανός παιδίατρος Henry Korlik (1858 - 1927) παρατήρησε το 1896 τις χαρακτηριστικές κηλίδες στο βλεννογόνο της στοματικής παρειάς, οι οποίες αποτέλεσαν ένα σημαντικό πρώιμο διαγνωστικό σημείο στην ιλαρά και αποκλήθηκαν «Korlik's spots». Το 1907 γίνεται η πρώτη χρήση ορού αναρρωνύοντος για την προφύλαξη από ιλάρα και το 1944 χρήσης της γ-σφαιρίνης για την παθητική ανοσοποίηση εναντίον της ιλαράς. Επιτυχής καλλιέργεια του ιού της ιλαράς επετεύχθη το 1938, ενώ απομόνωση του ιού το 1954 και, τέλος, η επίτευξη του εμβολίου το 1960 με ζώντες ιούς της ιλαράς από τον John Fr. Enders (1897 - 1985) και συνεργάτες.

Περιπέτειες της ελληνικής ορολογίας της ιλαράς³

Οι Έλληνες συγγραφείς καταβάλλουν προσπάθεια να αποδώσουν τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό όρο για την ιλαρά (morbilli) στην ελληνική γλώσσα. Συγκεκριμένα, ο ιατρός Αλέξανδρος Γιακουλαίος ο Βυζάντιος το 1747 χρησιμοποίησε τον όρο «θέρμη των μορβήλων ή γουν ίλερη» στο χειρόγραφο του «Σύνοψις απάσης της Πρακτικής Ιατρικής». Αργότερα ο λόγιος Ιωάννης Αδάμης το 1756 στο βιβλίο «Περί πυρετών», που μετέφρασε από τα ιταλικά ως «ερυθρά εξανθήματα, κοινώς αστράκα λεγόμενα» αποδίδει τον λατινικό όρο «morbilli, ιταλιάνικα ressetoli, νέμτσικα (γερμανικά) massern». Ο Γεώργιος Βεντότης το 1780 αποδίδει τον όρο ως «κοκκίνα», ενώ το 1810 ο Αναστάσιος Γεωργιάδης (από τους πρώτους καθηγητές του νεοϊδρυθέντος Πανεπιστημίου Αθηνών το 1837) χρησιμοποιεί τον λατινικό όρο «μορβίλα», ενώ ο Πέτρος Ηπήτης το 1816 για να δηλώσει την ερυθρότητα της νόσου και να αποδώσει στα ελληνικά τον λατινικό όρο «morbilli» μεταφράζει τον όρο ως «φονικισμός», που σημαίνει ερυθρός, κόκκινος.

1. Jeremy M. Norman (ed.), *Morton's Medical Bibliography, fifth edition, Scholar Press, reprinted England 1993*, σελ. 844 - 846.

2. Σπύρος Μαρκέτος, *Εικονογραφημένη Ιστορία της Ιατρικής, Γ' έκδοση, Αθήνα 1996*, σελ. 219.

3. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η ιατρική ευρωπαϊκή γνώση στον ελληνικό χώρο 1745-1821, Βιβλιοθήκη Ιστορίας της Ιατρικής αρ. 1, εκδ. Αθ. Σταμούλη, Αθήνα 2003*, σελ. 307.

Σημειώνουμε ότι ο ιατρός Σέργιος Ιωάννου το 1818 μνημονεύει τον όρο «ιλαρά», αναφέροντας ότι ο Th. Sydenham «συνέγραψεν και περί ιλαράς». Ο ιατρός Σ. Αρχιγένης στο βιβλίο του «Στοιχεία Παθολογικής Ιατρικής», Παρίσι 1843, αναφέρει τον όρο "ερυθίτις ή ιλερη (rougeole)". Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση του πρώτου καθηγητού Παιδιατρικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Α. Βισάρη (προτομή του βρίσκεται στον περίβολο χώρου του Χωρεμείου Ερευνητικού Εργαστηρίου, έργο του παιδίατρου - γλύπτη Βασίλη Κάρλου, 1926 - 2013)⁴, ο οποίος στο βιβλίο του «Εγχειρίδιον ειδικής παθολογίας και θεραπείας των Παίδων», Αθήνα 1871, χρησιμοποιεί για την ιλαρά τον όρο «λείριον», θέλοντας ίσως κατ' αυτόν τον τρόπο να αποδώσει την ερυθρότητα του εξανθήματος.

Πάντως, στην έκδοση στα ελληνικά του βιβλίου των Γάλλων ιατρών Α. D'Espine και C. Picot, «Πρακτικόν εγχειρίδιον των νοσημάτων των παίδων», Αθήνα 1884, ο μεταφραστής ιατρός Κ. Κυριαζίδης αναγράφει τον όρο «ιλαρά», ο οποίος έκτοτε καθιερώνεται στην ελληνική ιατρική ορολογία. Ωστόσο, σύμφωνα με τον καθηγητή γλωσσολογίας Γεώργιο Χατζηδάκη (περιοδικό Αθηνά, τόμ. 45, 1933, σελ. 189) κατά ευφημισμό χρησιμοποιήθηκε για τη νόσο το επίθετο «ιλαρός - ιλαρος - ιλερη - ιλαρά», όπως αντίστοιχα για την «ευλογία» και παρόμοια στην Ιπποκρατική Συλλογή ο όρος «ιερή νόσος» για την επιληψία.

Πρώτη περιγραφή της ιλαράς στα ελληνικά

Περιγραφή της ιλαράς για πρώτη φορά δημοσιεύεται στα ελληνικά στο βιβλίο «Νουθεσία εις τον λαόν», Βενετία 1780, τόμ. 1, σελ. 160 - 166, με τίτλο «Περί κοκκίνιας», και περνά έκτοτε στην ελληνική ιατρική βιβλιογραφία. Συγγραφέας του βιβλίου ήταν ο διάσημος και πολυγραφότατος ιατρός της Λωζάννης S. A. Tissot (1728 - 1797), του οποίου τα βιβλία μεταφράστηκαν σε όλες σχεδόν τις γλώσσες της Ευρώπης και είχαν πολλές επανεκδόσεις⁵. Ο γαλλικός τίτλος ήταν «Avis au peuple sur sa santé» και

μεταφραστής στα ελληνικά ήταν ο Ζακύνθιος λόγιος και πατέρας της ελληνικής δημοσιογραφίας Γεώργιος Βεντότης (1757-1795). Σημειώνουμε ότι στα ελληνικά μεταφράστηκαν άλλα δύο βιβλία του Tissot, το «Αυνανισμού επιτομή»⁶, Βενετία 1777, με μεταφραστή από την ιταλική έκδοση πάλι τον Γ. Βεντότη, και το βιβλίο «Περί της των πεπαιδευμένων και άλλων ανθρώπων υγείας», Βιέννη 1785, με μεταφραστή τον εκ Καστορίας ιατρό Κωνσταντίνο Μιχαήλ (1751 - 1816), ο οποίος έγραψε το 1794 και την πρώτη Ιστορία της Ιατρικής στα ελληνικά⁷.

Εκδηλώσεις της ιλαράς

Στην αρχή του κεφαλαίου παρουσιάζονται τα πρόδρομα συμπτώματα της ιλαράς, τα οποία και χαρακτηριστικά περιγράφονται: «Η αρρώστια προμηνύεται ημέραις πολλαίς προτού να φανή, από ένα βήχα ξηρόν και συχνόν... από ένα αποκάρωμα, από μίαν άκραν κοκκινάδα και καύσιν εις τα μάτια, με φούσκωμα των βλεφάρων... δεν ημπορούν να υποφέρουν το φως, με συχνόν παρηνυσμόν», υπάρχει ρινόρροια και δακρύρροια. Στη συνέχεια, αναφέρεται ότι «η καύσις και η θερμη αυξάνει ταχέως» και ο ασθενής «έχει μέγα βήχαν, στενοχωριάν, αδημονίαν» με τάση για έμετο και «διάρροϊαν» και «η γλώσσα είναι άσπρη, η δίψα μεγάλη».

Ακολουθεί το εξανθηματικό στάδιο για το οποίο σημειώνεται ότι γίνεται εμφάνιση του εξανθήματος της ιλαράς, «την τετάρτην ή την πέμπτην ημέραν, και συχνάκις μετά την τρίτην, φανερώνονται ταχύτερον τα σπηρία και πολλότατα εις το πρόσωπον, το οποίον έπειτα από ολίγαις ώραις γεμίζει από σημάδια τα οποία παραμοιάζουν με το τζίμπισμα του ψίλλου, αλλά πλέον κόκκινον». Τονίζεται ότι τα εξανθηματικά στοιχεία συρρέουν, «πολλά από αυτά ενωμένα κάμνουν κάποια σημάδια μεγάλα και κόκκινα, πλατειά ή πολύ ή ολίγον τα οποία φλογίζωντας το δέρμα, προξενούν μέγα φούσκωμα εις το πρόσωπον και καμμίαν φοράν κλείονται τα μάτια».

4. Θεοδ. Ντόλατζας, «Κάρολος Βασίλης: Παιδίατρος - Ζωγράφος - Γλύπτης», στο Δημ. Καραμπερόπουλος (επιμ.), *Ιστορία της Ελληνικής Παιδιατρικής, Πρακτικά Ημερίδων 2007-2008*, Αθήνα, Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Παιδιατρικής, σελ. 133-137.
5. Antoinette Emch-Deriaz, Tissot, *Physician of the Enlightenment*, *American University Studies, Series IX, History, Vol. 126*, New York 1992, Appendix II, pp. 323-336.
6. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η ιατρική ευρωπαϊκή γνώση...*, ό.π., σελ. 62-64.
7. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η πρώτη Ιστορία της Ιατρικής στην ελληνική γλώσσα. Παράρτημα, Κωνσταντίνου Μιχαήλ, Συνοπτική Ιστορία της Ιατρικής, Βιέννη 1794, εκδ. Α. Σταμούλης, Αθήνα-Πειραιάς 1994.*

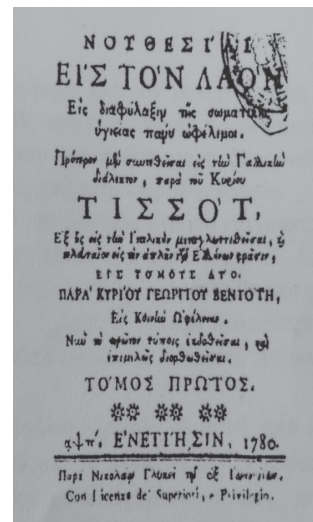
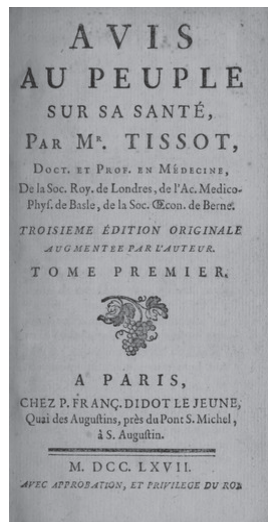
Επισημαίνεται ακόμη ότι το εξάνθημα επεκτείνεται από το πρόσωπο στον κορμό, «τα σπυριά κατεβαίνουν εις το στήθος, εις τα χέρια, εις μηριά, εις τα πόδια». Προστίθεται πως «κάθε μικρόν σημάδι είναι ολίγον τι υψωμένον» ιδιαίτερα εις το πρόσωπο και πως η υπέγερση αυτή είναι αντιληπτή με το μάτι ή με τη αφή του δακτύλου.

Μετά παρουσιάζεται το στάδιο της απολέπισης, σημειώνοντας ότι «την τρίτην ημέραν ή και την τετάρτην» του εξανθήματος «ολιγοστεύει η κοκκινάδα, τα σημάδια ήτοι φουσκαλίδες ξηραίνονται και πίπτουν εις μικρά λέπια» και ότι μετά την ενάτην ή ενδεκάτην ημέραν δεν παραμένει «κανένα ίχνος κοκκινάδας και το δέρμα ευθύς ισιάζει και διορθώνεται».

Γίνεται αναφορά στις επιπλοκές «τα επακολουθήματα», όπως εκδηλώσεις από τον πνεύμονα, όταν «το φαρμάκι φέρεται εις τα φλεγμόνι και το φλογίζει», με αποτέλεσμα να επιστρέφει στον ασθενή «η στενοχωρία, ο βήχας, η θέρμη και ο άρρωστος κινδυνεύει» να πάθει πνευμονία και απόστημα.

Σημειώνουμε ότι δεν γίνεται αναφορά πως τα ασθενήσαντα παιδιά από ιλαρά δεν αρρωσταίνουν άλλη φορά από τη νόσο, όπως το αναγράφει το 1810 ο Αναστάσιος Γεωργιάδης, πως το παιδί μία φορά ασθενεί από αυτήν την εξανθηματική νόσο και μετά είναι «ανεπηρέαστο», δηλαδή άνοσο⁸.

Σχετικά με την θεραπευτική αγωγή των ασθενών μνημονεύονται τα μέσα και οι αντιλήψεις της εποχής. Πιστεύοντας ότι θα πρέπει να εξέλθει ο αιτιολογικός παράγοντας της νόσου «το φαρμάκι», όπως έλεγαν, συνιστούσαν την αφαίρεση αίματος, μία ή δύο φορές «να ευγάλουν αίμα», τα κλυστήρια ώστε από το έντερο να έφευγε το «φαρμάκι», καθώς και τα «φυσώδη έμπλαστρα» στα πόδια. Στα θεραπευτικά μέσα

Η σελίδα τίτλου του βιβλίου του ιατρού της Λωζάννης S.A. Tissot αριστερά στα γαλλικά «Avis au peuple sur sa santé», Παρίσι 1767, και δεξιά η έκδοση στα ελληνικά «Νουθεσία εις τον λαόν», Βενετία 1780, μεταφρασθέν υπό του Γεωργίου Βεντότη

ήταν και η εισπνοή υδρατμών «δά να αναπαύσουν τον πόνο του λαιμού, τον βήχαν και την στενοχωρίαν». Επίσης, προτεινόταν μια σχετική ελαφρά διαιτητική αγωγή, αφεψήματα «κουφοξυλίας ή φυλήρας ήτοι τίλιο» ανακατωμένο με γάλα.

Στο τέλος του κεφαλαίου αναφέρεται ότι εκείνο τον καιρό έγιναν προσπάθειες για τον εμβολιασμό της ιλαράς, ευελπιστώντας σε καλά αποτελέσματα, όπως και στην περίπτωση του εμβολιασμού της ευλογιάς «το κέντρωμα των ευλογιών», που πριν από λίγες δεκαετίες είχε αρχίσει να εφαρμόζεται⁹. Προσθέτουμε ότι στην Ιατρική Εταιρεία των Αθηνών το 1836 είχε ανακοινωθεί από τον ιατρό Α. Χαιρέτη «Περί φοινικίδος [ιλαράς] και εμβολιασμού αυτής»¹⁰. ■

8. Αναστάσιος Γεωργιάδης, Αντιπανάκεια, Βιέννη 1810, σελ. 224, και Δ. Καραμπερόπουλος, Η ιατρική ευρωπαϊκή γνώση..., ό.π., σελ. 307.
 9. Δ. Καραμπερόπουλος, «Η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού κατά της ευλογιάς από τους Έλληνες ιατρούς Εμμ. Τιμόνη και Ιακ. Πυλαρινό (αρχές 18ου αι.)», Δελτ. Α' Παιδιατρικής κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών, τομ. 53, 2006, σελ. 347-351. Και ανεξάρτητα συμπληρωμένο, Αθήνα 2009 (σελ. 20).
 10. Γερ. Ρηγάτος, Η Ιστορία της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών 1835-1985, Αθήνα, έκδοση Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών, 1985, σελ. 40.

ABSTRACT

This is a review paper of the history of measles and the different names given to the disease, as well as the difficulties for the establishment of the greek terminology. In 1790 a book translated in greek describes the clinical pictures of measles,

the different stages of the disease complications and the therapeutic approach through this book. People become aware of the epidemic disease while there is a attention about the early efforts for prevention with vaccination in childhood.